

Over bossen en reeën, over bosbouw en wildbeheer

De laatste decennia zien we het aantal reeën overal in Europa spectaculair stijgen, ook in Vlaanderen. Reeën komen nu bijna overal ten oosten van de as Brussel-Antwerpen voor, en zelfs in Oost- en West-Vlaanderen worden ze op steeds meer plaatsen gezien. Aan de bosbeheerder om met kennis van zaken in te spelen op deze toegenomen reewilddensiteiten in de Vlaamse bossen. Dit artikel geeft u alvast een idee van de complexe wisselwerking tussen reewild en hun leefgebied, het bos.

Reewild in cijfers...

Sinds de jaren 80 nemen reewildpopulaties overal in Europa spectaculair toe en dit ondanks de sterke stijging van het jaarlijkse afschot (zie o.a. Gill 1990, Saint-Ancreux & Leduc 2004). Ook in Vlaanderen stijgt het aantal reeën sinds de jaren '70 enorm en zien we een sterke uitbreiding van het areaal. Een vijftigtal jaren geleden beperkte hun verspreiding zich tot de Antwerpse en Limburgse Kempen en enkele grotere boscomplexen in Vlaams-Brabant (de Crombrugge & Wauters 1990). Momenteel wordt de reepopulatie op iets meer dan 20.000 reeën geschat (Casaer 2003). In de jaren '70 waren dat er een 2 à 3000 tal en in 1994 schatte Luc Wauters het Vlaamse reeënbestand nog op een 10000 tal dieren (Wauters 1994). Momenteel komen reeën bijna overal ten oosten van de as Brussel - Antwerpen voor en worden ze ook in Oost- en West-Vlaanderen op steeds meer plaatsen waargenomen.

De toegenomen reewilddensiteiten verhogen de druk op de bosverjonging en maken dure maatregelen zoals afrasteringen, individuele boombescherming en het inboeten na verloop van tijd, dikwijls noodzakelijk. En toch ... Zowel uit ervaringen in Vlaanderen als uit buitenlands onderzoek blijkt dat er niet steeds een rechtstreekse relatie is tussen de densiteit aan reeën en de druk die reeën uitoefenen op de vegetatie. In Oostenrijk vergeleek Reimoser in het begin van de jaren '80 drie bosgebieden met verschillende reedensiteiten. Hij toonde toen al aan dat het gebied met de hoogste reewildschade niet noodzakelijk het gebied met de hoogste reewilddensiteit is (Reimoser 1986).

Om de stijging in reedensiteiten en de mogelijke gevolgen ervan te begrijpen, is het nodig de wisselwerkingen tussen het bos als biotoop en de aanwezige reeën onder de loep te nemen. We bekijken achtereenvolgens de rol van het bos als leefgebied, de invloed van reeën op bossen en tenslotte de complexe wisselwerking tussen beide.

JIM CASAER, Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Geraardsbergen
(foto's © Jim Casaer)

Het bos als leefgebied voor de reeën

De rol van bossen als belangrijk (of enige) leefgebied voor een aantal dieren is vrij algemeen gekend (Van Elegem 1997, Van Den Berge 1998, Verkem & Van Der Wijden 1999, Maes 1999).

Ook voor reeën vormt het bos een belangrijk, zo niet het belangrijkste, element in de habitatkeuze. Met uitzondering van 'veldreeën' – die we o.a. terugvinden in het noorden van Frankrijk – kunnen we stellen dat reeën zich steeds in of rond bossen of bosjes bevinden. Het bos biedt een rust(ige) plaats waar de reeën zich gedurende de dag kunnen ophouden. Ze vinden er bescherming tegen slechte weersomstandigheden en tegen mogelijke predatoren (Mysterud 1998, Mysterud & Ostbye 1999). Vooral voor de jonge reekitsen is deze schuilmogelijkheid cruciaal aangezien ze de eerste levensweken overleven door zich schuil te houden in de dekking (Linnell et al. 1998, Casaer 2003). Fourageren (of voedsel zoeken) doen reeën zowel in de bossen als op de weiden en velden rondom. De overgangszones tussen bos en open vegetaties, of open plekken in het bos, zijn sterk in trek bij de reeën, vermits ze hier op korte afstand van elkaar zowel dekking als voedsel vinden (zie o.a. Reimoser & Mauser 1993).

Reekits

Internationaal zowel als nationaal wordt de laatste tientallen jaren extra aandacht van de bosbouwer gevraagd voor de belangrijke rol die het bos speelt als leefgebied voor de inheemse fauna, zowel voor bedreigde diersoorten als voor 'algemene' jachtwildsoorten zoals ree. Verschillende van deze aandachtspunten worden ondertussen als inherent aan een goed bosbeheer beschouwd en werden bijvoorbeeld opgenomen in de criteria duurzaam bosbeheer (BVR, 27/06/2003).

De invloed van de reeën op hun biotoop

Reeën, maar ook haas, konijn en houtduif kunnen een zeer grote negatieve invloed hebben op de slagingskansen van bosverjonging. Voor reeën geldt daarenboven dat ze de nadelige gewoonte hebben hun voorkeur te laten gaan naar juist die soorten die weinig voorkomen in hun leefgebied (Reimoser 1986). 'Verandering van spijs doet eten' gaat dus blijkbaar ook voor reeën op. Deze eigenschap van de reeën bemoeilijkt op veel plaatsen de omschakeling van een bosbouw gekenmerkt door gelijkjarige en gelijksoortige bestanden, naar een bosbouw die meer gekenmerkt wordt door ongelijkjarige en ongelijksoortige bestanden (Kuiters et al. 1996).

Door het vegen van het gewei beschadigen reeën jonge boompjes. Deze wonden kunnen leiden tot groeiemsvormingen of het afsterven van de boompjes (Gill 1992). In hakhoutbossen kunnen reeën door vraat aan de terugschietende loten, het verwezenlijken van de bosbouw-

kundige beheersdoelstelling vertragen of zelfs onmogelijk maken (Putman 1994).

Dat reeën echter ook een positieve invloed kunnen uitoefenen op de boomsoortensamenstelling is minder geweten. Hun voorkeur voor sappige planten, die gekenmerkt worden door een hoge proteïnen/cellulose verhouding, kan ertoe leiden dat ze snelgroeiende boomsoorten die massaal voorkomen (en door de bosbouwer of natuurbeheerder vaak minder gewenst zijn) beperken in hun groei en zo trager groeiende soorten (met hoger cellulosegehalte) extra kansen geven.

De invloed van reevraat op de biodiversiteit van een bos is niet eenduidig. Door de reevraat neemt de struiklaag en eventueel de onderetage van de boomlaag af in dichtheid en structuurrijkdom. Dit kan rechtstreekse gevolgen hebben voor andere diersoorten die van deze planten gebruik maken als voedselbron of voor nestgelegenheid (Flowerdew & Ellwood 2001, Perrins & Overall 2001). Door de verhoogde druk op de onderetage en de struiklaag komt er meer licht tot op de bodem. Dit kan op zijn beurt aanleiding geven tot een sterkere ontwikkeling van de bodemvegetatie (Fuller 2001). Algemeen wordt ervan uitgegaan dat bij aanwezigheid van reeën (of herbivoren in het algemeen) de biodiversiteit groter is dan bij afwezigheid ervan. De biodiversiteit neemt echter terug af bij toenemende densiteiten van reeën (of hertachtigen in het algemeen) (Fuller & Gill 1996). Tot slot kunnen reeën via hun uitwerpselen ook zorgen voor de verspreiding van nutriënten en van zaden (Gill & Beardall 2001).

Vooraf omwille van de negatieve invloed op de verjonging verwacht de bosbouwer van de wildbeheerder (jager) dat deze de aanwezige wildbestanden in toom houdt en zo de schade aan het bosplantsoen binnen aanvaardbare grenzen houdt.

Wisselwerking

Dat de druk van reeën op het bos gedeeltelijk beïnvloed wordt door het aantal reeën die in dat bos leven staat vast. Veel reeën eten immers meer dan weinig reeën. Maar welke factoren bepalen hoeveel reeën in een bos voorkomen en hoeveel schade ze aanrichten? We bespreken achtereenvolgens drie belangrijke aspecten: populatieregulerende mechanismen bij ree, de aantrekkingskracht van een bos of bosbestand en de schadegevoeligheid van een bos.

Aanvankelijk dacht men dat territorialiteit – het afbakenen van een eigen territorium – het aantal reeën in een gebied regelde in functie van het voedselaanbod. In bossen met een hoge voedselrijkdom zouden de reeën kleinere leefgebieden hebben, in arme bossen grotere leefgebieden. Dit mechanisme zou ervoor zorgen dat er nooit te veel reeën zijn in verhouding tot het aanwezige voedsel en dat alle dieren gezond zijn (Bobek 1977). Recenter onderzoek toont aan dat ook bij reeën densiteitafhankelijke mechanismen een heel belangrijke rol spelen in het geheel van **populatieregulerende mechanismen** (Gaillard et al. 1999, Kjellander 2000). Wanneer er geen beperkende omgevingsfactoren zijn, kunnen er per 100 reeën in een popula-

tie jaarlijks 35 bij komen. Bij hogere – te hoge in functie van de draagkracht van een gebied? – reewilddensiteiten, zien we dat er per 100 reeën nog slechts een jaarlijkse aangroei van ongeveer 5 reeën is (ONCFS 1999). Toch zien we dat in Midden- en West-Europa deze bovenstaande mechanismen blijkbaar niet in staat zijn om te verhinderen dat lokaal gedurende meerdere jaren de draagkracht van het gebied wordt overschreden. Dit resulteert in een hoge druk op de flora en de bosverjonging, veel zieke en zwakke dieren en een zeer hoge mortaliteit in de jongste klasse (tot 60% van de kitsen). De oorzaak van dit overschrijden van de draagkracht moet gezocht worden in de factoren die de aantrekkingskracht van bossen en/of bosbestanden op reeën bepalen.

De aantrekkingskracht van een bos voor reeën (en in het algemeen van elk biotoop voor een bepaalde diersoort) wordt niet alleen bepaald door het aanwezige voedsel, maar ook door andere belangrijke habitatkenmerken zoals rust, dekking en geschikte omstandigheden om jongen voor te brengen (zie o.a. Krausman 2002). De verspreiding van belangrijke habitatelementen binnen een boscomplex beïnvloedt in hoge mate het habitatgebruik en bijgevolg de interne spreiding van de reeën in het bos (Casaer 2003).

De aantrekkingskracht van 'niet-voedsel'-factoren wordt sterker wanneer deze elementen buiten de bosgebieden zeldzaam zijn of zeldzamer worden. Situaties waarbij de 'niet-voedsel'-kenmerken van een bos (of bosbestand) een zeer sterke aantrekkingskracht uitoefenen, kunnen aanleiding geven tot een te hoge reepopulatie in verhouding tot het aanwezige voedselaanbod. Ook plotse wijzigingen in de verhoudingen tussen de verschillende habitatkenmerken in het leefgebied kunnen aanleiding geven tot lokale, tijdelijke overpopulaties. De populatieregulerende mechanismen zijn immers niet in staat de populatie snel genoeg te doen dalen in functie van het nieuwe, lagere voedselaanbod. De beschreven situaties zijn typisch voor Midden- en West-Europa en nog meer voor Vlaanderen. Veel bossen behoren immers tot de weinige plaatsen waar reeën nog rust kunnen vinden. Ze oefenen daardoor een zeer sterke aantrekkingskracht uit, onafhankelijk van het aanwezige voedselaanbod in het bos. Ook binnen boscomplexen verhoogt de aantrekkingskracht van rust(igere)-gebieden door de algemeen toegenomen recreatiedruk. De hoge versnipperinggraad van het bosareaal in Vlaanderen resulteert in talrijke kleine boscomplexen gelegen in een agrarische landschap. Het aanbod van voedsel, maar vooral van dekking, is in deze landschappen in de winter veel kleiner dan in de zomer. In extreme gevallen, zoals de streek rond Poperinge, valt de dekking in de winter terug tot een twintigste van de zomer-situatie (Vandeghinste 2004). Deze seizoensgebonden overgang vindt daarenboven relatief plots plaats op het einde van de zomer als in een zeer korte periode de meeste gewassen geogst worden.

Daarnaast toonde het hoger reeds vermelde onderzoek van Reimoser duidelijk aan dat de **gevoeligheid van een bos**

Vraatschade door reeën

voor reewildschade sterk afhankelijk is van de bosbouwkundige bedrijfsvoering. De aanwezigheid van harde, abrupte overgangen in het bos trekt reeën aan en leidt lokaal tot hoge reeconcentraties. Wanneer deze harde overgangen veroorzaakt worden door kleinschalige verjongingskappen, heeft de verjonging weinig kans van sla-gen. Verjongingen door grootschalige kaalkappen leidt tot een vorm van 'ecologische vallen'. Een periode met een groot voedselaanbod – de eerste jaren na de verjongingskap – gaat na het sluiten van de boomlaag over in een periode waarin het bestand enkel dekking maar geen voedsel meer geeft. In tegenstelling tot in natuurlijke boscossystemen, zijn de verschillende habitatelementen – aanwezigheid van voedsel, dekking, rust – in een bos met grote gelijkjarige en gelijksoortige bestanden veelal ruimtelijk en temporeel van elkaar gescheiden.

Tot slot is het zo dat eenzelfde aantal opgegeten of beschadigde boompjes bij een kunstmatige verjonging met een beperkt aantal jonge boompjes logischerwijze als veel negatiever zal worden ervaren dan bij een natuurlijke verjonging met veel hogere stamtallen als uitgangssituatie. Hoe dichter de bosbedrijfsvoering een natuurlijk boscossysteem benadert, hoe groter de tolerantie voor vraat en vegen door reeën. Bosbedrijfsvoeringen die in het buitenland makkelijk samengaan met een hoge reewilddichtheid zonder grote schadeproblemen zijn bijvoorbeeld grootschalige, geleidelijke verjongingen onder scherm en 'plenterwald'-systemen.

Besluit

Meer en meer wordt duidelijk dat tengevolge van de wisselwerkingen tussen bos en ree, de rol van de bosbouwer en wildbeheerder helemaal niet zo van elkaar gescheiden zijn als men vroeger dacht. Bosbouw en wildbeheer zijn geen twee naast elkaar staande disciplines die een invloed hebben op elkaar, maar moeten gezien worden als één coherent geheel.

Typisch voorbeeld van veegschade van geweien van ree. Hetzelfde boompje werd geveegd in het voorjaar bij het vestigen van de territoria) en in de zomermaanden gedurende de bronst.

De bosbouwer beïnvloedt door zijn keuzes – soort verjonging, schaal van bedrijfsvoering, manier van verjongen, openstelling van het bos ... – niet alleen de draagkracht van het bos maar ook de ruimtelijke verdeling van de aanwezige reeën binnen het bos. Dit laatste aspect bepaalt in hoge mate de gevolgen van de aanwezige reewildstand voor het bos. Met andere woorden, de bosbouwer bepaalt, door zijn beheer, mee de schade die veroorzaakt zal worden door de aanwezige reeën en hoe gevoelig zijn bos voor reeschade zal zijn.

De wildbeheerder anderzijds beïnvloedt door zijn keuzes – hoeveel dieren geschoten worden, waar in het bos, in welke periode, waar rustzones gecreëerd worden ... – de grootte van de lokale reewildstand en de ruimtelijke en temporele verspreiding ervan. Deze elementen zijn doorslaggevend voor de verjongingmogelijkheden van de vegetatie in het bos en dus voor de toekomstige aanwezigheid van voedsel en dekking. Vermits dit op zijn beurt de toekomstige reewildstand in het bijzonder, maar de fauna in het algemeen, meebepaalt, is de cirkel rond. Of om het met de woorden van Hans-Jürgen Otto (1979) te zeggen:

‘Denn nur Einsicht in die Wirkungen des gestalteten Waldes auf das Wild gibt umgekehrt die Möglichkeit, die Wirkungen des Wildes auf den Wald in ihren Ursachen richtig einzuordnen und daher mögliche Konfliktlösungen zu suchen.’ ■

Referenties kan je vinden op www.vbv.be onder ‘publicaties’ (Bosrevue)

Wat kan de bosbeheerder concreet doen?

In de mate van het mogelijke moet de bosbeheerder proberen te vermijden dat bossen of bosbestanden met een beperkt voedselaanbod, toch veel reeën aantrekken waardoor het bos schade zou ondervinden.

Enkele richtlijnen:

- het nastreven van een zo wijd mogelijk verspreid en diffuus mogelijk voedselaanbod over het volledige boscomplex. Dit kan bereikt worden door voldoende licht in de bosbestanden toe te laten (vb. verjonging onder scherm), een rijke struik- en kruidlaag te bevorderen en ongelijkjarige en ongelijksoortige bestanden te ontwikkelen.
- vermijden optisch opvallende, abrupte randzones te creëren, zeker indien deze niet gepaard gaan met een extra voedselaanbod (vb. strak afgelijnde verjongingskappen met kunstmatige verjonging).
- geen rustzones creëren in gebieden (bospercelen) waar een beperkt voedselaanbod aanwezig is, zeker niet, indien men hier streeft naar natuurlijke verjonging of opslag uit hakhoutbeheer (vb. dus geen beperking van de recreatieve toegankelijkheid – op de paden – in gebieden waar verjongen gewenst is of kwetsbare vegetaties staan, eerder wel in delen van het bos met een groot voedselaanbod).
- concrete afspraken maken met de lokale jagers over het afschot en de manier (plaats en tijd) waarop dit afschot verwezenlijkt dient en kan worden (vb. voedselrijke gebieden tijdelijk ontoegankelijk maken voor recreatie om een efficiënter populatiebeheer mogelijk te maken). De gezondheidstoestand van de reepopulatie en de bosbouwkundige doelstellingen zijn hiervoor bepalend.
- Samenwerking binnen bosgroepen, en met wildbeheereenheden, moet het mogelijk maken het bos- en reewildbeheer op een meer aangepaste schaal (enkele honderden hectaren) te plannen en te evalueren, eerder dan op het niveau van het eigen bosje of een klein jachtgebiedje (enkele tientallen hectaren).